

Een land waar roofvogels willen wonen

Colofon

Uitgave: Vogelbescherming Nederland

Tekst: Vogelbescherming Nederland

Vormgeving: Pim Smit

Concept en realisatie:

Foto Natura, www.fotonatura.com

Productiebegeleiding:

Givinggifts, www.givinggifts.nl

www.vogelbescherming.nl

info@vogelbescherming.nl

Torenvalk: Flip de Nooijer /FN

Zeearend: Jan Vermeer /FN

Havik: Fred Hazelhof /FN

Blauwe Kiekendief: Danny Ellinger /FN

Sperwer: Wim Weenink /FN

Visarend: Ernie Jones /FN

Een land waar roofvogels willen wonen

Roofvogels verdienen onze volle aandacht. Het is een groep vogels die veel zegt over de staat waarin de natuur en de natuurbescherming in ons land verkeert. Een mooier en natuurlijker Nederland zou niet alleen meer, maar ook een rijkere variëteit aan roofvogels hebben. Vogelbescherming Nederland, Staatsbosbeheer, SOVON Vogelonderzoek Nederland en de Werkgroep Roofvogels Nederland zijn er van overtuigd dat we van Nederland zo'n roofvogelland kunnen maken. Daarmee helpen we niet alleen de roofvogels en de natuur maar ook miljoenen Nederlanders die van deze aansprekende vogels genieten.

De topvogels van Nederland in een map

Belangstelling voor vogels is bij veel mensen ooit begonnen bij roofvogels. Je kent van nabij de drukke mussen en spreeuwen, het koddige roodborstje en de kleurige meesjes. Maar de belangstelling groeit als je boven de velden een grote, donkere vogel ziet cirkelen. Dat doet denken aan een avonturenfilm. Zou het soms een buizerd zijn? Je vraagt je af wat hij daar hoog in de lucht allemaal ziet. Voortsukkkelend in de file vallen je de torenvalkjes op, die heel acrobatisch staan te bidden boven de middenberm en in een snelle duik een muis te grazen nemen. Tijdens de vakantie op de Wadden maak je kennis met de blauwe kiekendief, jagend boven de duinen. Maar ook vlakbij huis kan het gebeuren: een snelle verrassingsaanval van een sperwer op de voertafel vol mussen. De belangstelling wordt aangewakkerd als je een roofvogel van dichtbij te zien krijgt. Daar zit hij op een tak en loert om zich heen. Met de kijker kan je zijn haaksnavel zien, zijn dodelijke klauwen en zijn felle ogen.

Roofvogels worden bewonderd. Een dagje rondstappen in de natuur is pas compleet als je een roofvogel hebt gezien. Dat voelt als een kwaliteitskeur; het ecosysteem steekt goed in elkaar als er aan de top van de voedselpiramide een roofvogel staat. En elk ecosysteem heeft zijn eigen topvogel. Het bos is van de havik, het rietland van de kiekendief, het coulissenlandschap van de buizerd, het heideveld van de boomvalk.

Via deze map kunt u kennismaken met de topvogels van Nederland, hun favoriete leefgebieden, de zaken die hen bedreigen, en hoe we hen kunnen helpen.

Roofvogels beschermen is hun leefgebied beschermen

De beste manier om roofvogels bescherming te bieden is het veilig stellen en verbeteren van hun broed- en voedselgebieden, die van soort tot soort verschillen.

Nieuwe variatie rond de bossen

Er is voor roofvogels veel winst te behalen in de Nederlandse bossen. Veel bos wordt al op een natuurlijker manier beheerd en zijn al veel geschikter geworden voor roofvogels. Maar het prooi-aanbod in de omgeving laat te wensen over. Rondom een 'roofvogelbos' horen akkertjes die aantrekkelijk zijn voor prooidieren zoals muizen en duiven. 's Winters kunnen dat stopelvelden zijn waar de roofvogels kunnen jagen. Zulke bosakkertjes zijn niet alleen goed voor roofvogels, maar ook voor de vogels die horen bij de kleinschalige akkercultuur, die bijna overal verdwenen is.

Werken aan het behoud van de laatste heidevelden

Rond heidevelden leven roofvogels als wespenvogels, buizerds en boomvalken. Maar heidevelden zijn schaars. Als restanten van een voorbijgegangene cultuur zijn ze op grote schaal aangeplant met bos. Heide is cultuurland dat niet aan de natuur overgelaten kan worden en in stand gehouden moet worden met maatregelen als afplaggen, branden, begrazen en verwijderen van opslag. Vooral voor boomvalken zijn natte heidevelden belangrijk. Ze kunnen er jagen op kleine vogels en rond vennen op grote libellen.

Moerassen en plassen met natuurlijke dynamiek, ruimte en rust

Voor veel dieren, voor veel vogels, maar ook voor een aantal roofvogels is natte natuur van levensbelang. In het verleden zijn veel moerassen en plassen drooggelegd en in cultuur gebracht. Daarmee is een groot deel van de oorspronkelijke Nederlandse natuur, die bestond uit uitgestrekte waterrijke veen- en kleimoerassen, verdwenen. Daarbij hoorden jagers als de blauwe en bruine kiekendief, slechtvalk, boomvalk, zwarte wouw en ook een spectaculaire grote viseter als de visarend.

De restjes waterrijk gebied in ons land zijn vaak te klein en te eenzijdig voor zulke vogels, die behalve jachtgebied ook ruimte en rust nodig hebben.

Er liggen al heel wat plannen klaar om een deel van de natte natuur te herstellen, met name binnen de Ecologische Hoofd Structuur. Zoals de Natte As die het waterrijke Lauwersmeergebied moet gaan verbinden met de Biesbosch en het Deltage-

bied dwars door Nederland, via de Weerribben, De Wieden, de Oostvaardersplassen en de Randmeren. Maar ook in die gebieden zelf is er werk aan de winkel. Het waterpeil moet weer op een meer natuurlijke manier het gebied kunnen vormen: hoog in de winter, laag in de zomer, en een keer in de zoveel jaar een 'overstroming'. In grote moerasgebieden blijven zo jonge en oudere moerasvegetaties met veel geschikte prooien (noordse woelmuis, woelrat, vogels) in stand. En er moet meer riet worden gespaard tijdens de jaarlijkse, intensieve oogst van dakriet, zodat kiekendieven genoeg nestgelegenheid kunnen vinden.

De potentie van grote waterrijke gebieden wordt aangetoond door het recente broedgeval van een paar zeearenden in de Oostvaardersplassen, waar ook visarenden al belangstelling hebben getoond door zich met nestbouw bezig te houden. Nu Nederland op zoek is naar meer ruimte voor water kan nieuwe natte natuur daarbij helpen. Uiterwaarden langs de grote rivieren kunnen bijvoorbeeld gebruikt worden als buffering bij hoge waterstanden en dat is goed te combineren met het stichten van grote natuurgebieden voor roofvogels zoals de zeearend, visarend en zwarte wouw.

Duinen en kwelders teruggeven aan de kiekendieven

In kustgebieden is nog redelijk oorspronkelijke natuur te vinden zoals zeedünen, natte duinvalleien en kwelders. Dat zijn de jachtgebieden van roofvogels als de blauwe en bruine kiekendief, torenvalk, slechtvalk en smelleken.

Vroeger hoorde bij dit rijtje ook de grauwe kiekendief. Maar deze schuwe vogel heeft het daar voor gezien gehouden, en ook de blauwe kiekendief dreigt zijn voorbeeld te gaan volgen. De duingebieden zijn veranderd. Niet alleen zijn ze op te veel plaatsen overspoeld geraakt door toerisme, ook het karakter van het landschap is niet meer wat het was. De natuurlijke dynamiek, die ervoor zorgde dat het duinlandschap afwisselend bleef, is vastgelegd door kustverdediging en ingeplant helmgras. Stikstofhoudende neerslag is kunstmest voor overvloedige begroeiing. De konijnen, de grazers die van nature het landschap open hielden, werden geteisterd door besmettelijke ziekten. Het inzetten van grazers zoals paarden en runderen is slecht voor muizen en voor nestgelegenheid voor blauwe kiekendief en velduil. Willen we deze soorten als broedvogel houden in ons land, dan is snelle actie geboden. Omdat overleving in de winter waarschijnlijk ook een belangrijke rol speelt, horen aanpassingen in de landbouw daar ook bij, zoals het bevorderen van braaklegging, akkerranden en stoppelvelden met oogstresten.

Soms is grootschalige landbouw een uitkomst voor roofvogels

Rust, ruimte en voedsel zijn voor veel roofvogels belangrijke voorwaarden. Dat vinden ze soms in grootschalige akkerbouwgebieden. Het is niet toevallig dat juist in het noord-

oosten van Groningen en in Flevoland de schuwe grauwe kiekendief broedt. Maar het is niet alleen de rust die zulke gebieden aantrekkelijk maakt voor soorten als de bruine kiekendief, torenvalk. Het is het braakliggend land, waar wilde planten groeien en bloeien, en gewassen als luzerne. Die zijn

aantrekkelijk voor, akkervogels, muizen en insecten. Daarnaast is er ook het zogeheten akkerrandbeheer. Dat betekent dat boeren bepaalde vergoedingen ontvangen als ze de randen van hun percelen inzaaien met ruigte of bloemen. Die akkerranden hebben hetzelfde effect als de braakliggende velden. De roofvogels kunnen er jagen, terwijl ze hun nest in het graan hebben. Wel is het dan nodig zulke nesten in de gaten te houden en te beschermen, zodat ze niet per ongeluk uitgemaaid worden. Hulp van vrijwilligers is daarbij onontbeerlijk; het werk van de Werkgroep Grauwe Kiekendief in noordoost Groningen is een mooi voorbeeld van succesvolle bescherming.

Het knusse boerenland voor de muizenjagers

Ook het kleinschalige agrarische landschap heeft zijn eigen soorten roofvogels. Torenvalk, boomvalk, sperwer, buizerd en rode wouw zijn thuis in het cultuurlandschap van houtwallen, diverse akkertjes, hooilanden, overhoekjes, braakliggende veldjes, heggen en drinkpoelen met libellen. Dit landschap is op veel plaatsen verarmd door de intensivering van de landbouw. Dat had ook tot gevolg dat het land steeds meer ontwaterd werd om met de zware machines eerder het land te kunnen bewerken in het voorjaar. Alhoewel her en der in het land initiatieven ontstaan om dit traditionele landschap terug te halen, gaat dit proces nog altijd door.

Een andere verandering is dat de open weidegebieden steeds beslotener worden. Ruilverkavelingsbosjes en erfbeplantingen zijn ouder geworden en tegenwoordig groot genoeg voor nestelende buizerds. Maar dat alles brengt niet de muizenbevolking terug die vroeger zo nu en dan tot een plaag uitgroeide en de belangrijkste voedselbron was voor buizerd, torenvalk en kerkuil. Minder intensief boeren, stoppelvelden met graanresten laten staan en meer ruimte voor natuur op het platteland biedt hiervoor soelaas.

De stad, het nieuwe luilekkerland voor sperwer en slechtvalk

Ook roofvogels leven tegenwoordig in de stad bij gratie van diverse 'groenvoorzieningen'. Sperwers, haviken en slechtvalken hebben de stad ontdekt als leefgebied. Het is daar weliswaar lawaaiig en druk, maar er is een overvloed aan prooiën zoals duiven, spreeuwen, mussen of ratten. Vooral sperwers met hun speciale jachttechniek, jakkeren tussen de achtertuintjes door en redden zich uitstekend in de stad. De steden en dorpen moeten dan wel groen blijven, zowel voor de mens als voor de vogels. Ook de slechtvalk zien we er steeds vaker. Hun nesten liggen op hoge gebouwen, fabrieksschoorstenen en koeltorens van energiecentrales. Ze doen zich tegoed aan de vele stadsdruiven. Een mooi voorbeeld van aanpassing.

Samen werken aan de bescherming van roofvogels

Roofvogels lijken stoer, maar toch zijn ze kwetsbaar en hebben ze ook op lange termijn bescherming nodig. Die kunnen we ze vooral bieden door verbetering van hun leefgebieden. Maar er valt ook het een en ander te verbeteren aan de houding van mensen tegenover roofvogels. Vervolging zou plaats moeten maken voor bewondering en bescherming.

Het gaat om voedsel en nestgelegenheid

Het voorkomen van roofvogels in de natuur is geheel afhankelijk van de beschikbaarheid van voedsel en nestgelegenheid. Met voldoende voedsel kunnen roofvogels de winter overleven en kunnen ze zich met succes voortplanten in voorjaar en zomer. Is er te weinig voedsel dan treedt sterfte op en worden er geen of te weinig jongen grootgebracht. Ook nestgelegenheid is van groot belang: zonder nest geen voortplanting. De verschillende soorten roofvogels stellen verschillende eisen aan hun leefgebied. De grotere soorten hebben over het algemeen ook grotere oppervlakten nodig. Het is ook belangrijk dat het landschap gevarieerd is. Daarin kunnen roofvogels makkelijker overschakelen op alternatieve prooien als er tijdelijk te weinig aanbod is van de favoriete prooi-soort. De rijkste roofvogelgebieden, met de meeste soorten en de grootste aantallen, zijn te vinden in grote, rustige gebieden met een afwisselend landschap.

Het is de mens die roofvogels de ruimte gunnen

In een cultuurlandschap als dat van Nederland is het de mens die bepaalt waar wel of geen roofvogels kunnen leven. Vanaf de 18^e tot in de 20^e eeuw zijn in Europa op zeer grote schaal en systematisch roofvogels vervolgd. Er vielen miljoenen slachtoffers. Ook daarna heeft men bewust op veel plaatsen roofvogels geweerd. Veel soorten, met name arenden, zijn die enorme klap nog niet te boven. Dat enkele soorten zijn toegenomen, is niet meer dan een herstel van die periode. Tegelijkertijd heeft de mens ook het landschap nogal veranderd. Zo zijn er enorme stukken bos verdwenen. Maar niet altijd pakte het ingrijpen van de mens negatief uit voor de natuur. In het begin van de vorige eeuw was het platteland zo ingericht en werd er zo geboerd, dat veel dieren het daar naar hun zin hadden. Bijvoorbeeld veldleeuwerik en ringmus, kievit en grutto, patrijs, en kleine zoogdieren als de veldmuis. Deze rijkdom aan prooidieren maakte het boerenlandschap aantrekkelijk voor sommige roofvogels. Torenvalken en kiekendieven namen in die tijd toe. Maar ook die situatie veranderde. Vooral het gebruik van schadelijke chemische bestrijdingsmiddelen vormde voor veel roofvo-

gels in de jaren '60 van de vorige eeuw opnieuw een akelig dieptepunt. Het gif van bestrijdingsmiddelen die in de landbouw werden gebruikt, zat in het vet en vlees van prooidieren zoals veldmuizen. Het hoopte zich op in het vetweefsel van roofvogels. Op het moment dat die 's winters hun vetvoorraden moesten aanspreken, deed het gif zijn werk en gingen de vogels dood. Ook waren ze niet meer staat om gezonde eieren voort te brengen. De voortplanting stagneerde. Dat gebruik is nu gelukkig verleden tijd. Maar een reeks van factoren maakt dat de voedselgebieden kleiner worden en dat prooidieren verdwijnen uit het landelijk gebied. Het is de intensieve en industriële wijze waarop tegenwoordig landbouw wordt bedreven, in combinatie met verstedelijking en toename van infrastructuur en recreatie. Ook in het bosbeheer wordt niet altijd goed rekening gehouden met voldoende rust en nestbomen. De druk op roofvogels neemt hierdoor toch weer toe.

Meer draagvlak voor roofvogelbescherming

Met alleen meer en betere leefgebieden zijn roofvogels niet gered. De houding van mensen tegenover roofvogels is lang niet altijd positief. En dan hebben we het niet alleen over jacht en vangst langs de trekroutes en in de verre overwinteringsgebieden. Ook in Nederland vindt lang niet iedereen dat ze beschermd moeten worden. Integendeel: vervolging van roofvogels is recentelijk weer toegenomen, terwijl roofvogels al lange tijd wettelijk beschermd zijn. Ze worden in sommige gebieden nog steeds gezien als de belangrijkste oorzaak voor de achteruitgang van (weide)vogels of als concurrenten van de jager. Ten onrechte.

Veel werk is verzet door de Werkgroep Roofvogels Nederland, die in 1982 werd opgericht om een einde te maken aan de vervolging van roofvogels. In 2005 werden in ons land naar schatting ruim 600 nesten verstoord en vele tientallen roofvogels geschoten, geklemd of vergiftigd. Door bezuinigingen en verschuiving van prioriteiten vindt er steeds minder toezicht en handhaving plaats. Het gaat daarbij niet alleen om ontspoorde figuren uit de wereld van jagers of postduivenhouders. Ook zijn er gevallen bekend van roofvogelvervolging door weidevogelbeschermers. Een ernstige zaak, want of het nu gaat om roofvogels, weidevogels of andere vogels, ze verdienen allemaal bescherming.

In veel rijke weidevogelgebieden van enkele tientallen jaren geleden waren roofvogels als buizerd en havik afwezig. Dat kwam door pesticidengebruik, het gebrek aan nestgelegenheid en doordat de vogels de kans niet kregen zich te

vestigen. Dit roofvogelloze referentiebeeld zit bij veel mensen in het hoofd als het ideale weidevogelgebied. Maar dat is er niet meer. Het landschap verandert en predatoren passen zich daaraan aan. Roofvogels als buizerds weten zich tegenwoordig te redden in kleine bosjes, erfbepantingen en bomenlanen. De pullen van weidevogels horen bij hun voedselpakket. Niet iedere weidevogelbeschermer kan dat verkroppen. De roep om naast predatoren als kraai en vos nu ook roofvogels te 'reguleren' klinkt steeds luider. De belangrijkste oorzaken van de

achteruitgang van weidevogels liggen echter bij veranderingen in de landbouw, de waterhuishouding en het landschap. Daarin moeten de effectieve maatregelen gezocht worden. Het zal duidelijk zijn dat vervolging stevig moet worden aangepakt en bestreden. Het doden en het verstoren van roofvogels is illegaal. Vogelbescherming Nederland heeft inmiddels een onderzoek gestart naar de aard en omvang van de verontrustende toename van roofvogelvervolging. Goede voorlichting en verbetering van de handhaving zijn hard nodig.

Brede inspanning gewenst

Voor effectieve bescherming van roofvogels is een brede inspanning gewenst. Onderzoek, voorlichting, lobby, maatregelen en handhaving kunnen hierbij niet los van elkaar worden gezien. Een adequate bescherming van roofvogels bereiken we niet vanzelf. De volle inzet van overheid, natuurorganisaties en particulieren en een goede onderlinge samenwerking is van groot belang. Actie is nodig op de volgende punten:

Verbeteren leefgebieden Het verbeteren en vergroten van de leefgebieden van verschillende roofvogelsoorten. Zorgen voor completere ecosystemen, niet alleen in natuurgebieden maar ook in het cultuurlandschap en de stedelijke omgeving, en een beter beleid voor werkzaamheden die roofvogels bedreigen zoals boswerkzaamheden en agrarische activiteiten. Uitvoeren van roofvogelvriendelijke inrichting- en beheerplannen; maatregelen in de houtkap; effectieve inzet agrarisch beheer voor meer diversiteit in het landschap.

Actie door: Rijk, provincies, gemeenten, waterschappen, terreinbeheerders, Vogelbescherming Nederland, Werkgroep Roofvogels Nederland, agrarische natuurverenigingen, bosbeheerders.

Bestrijden vervolging Onderzoek naar vervolging is noodzakelijk om harde gegevens te verkrijgen over aard en omvang van het probleem. Effectief terugdringen van de directe vervolging van roofvogels door verstoring, vergiftiging, afschot en vernieling van nesten door beter toezicht en handhaving. Voorlichting en educatie is nodig om kennis van roofvogels over te dragen en om draagvlak te kweken voor bescherming. Doelgroepen zijn divers: overheden, beheerders en boeren, maar ook burgers en bedrijven.

Actie door: Rijk, Werkgroep Roofvogels Nederland, Vogelbescherming Nederland, IVN Nederland, terreinbeheerders, agrarische organisaties, Koninklijke Nederlandse Jagersvereniging.

Bescherming langs de trekweg Verbetering van bescherming langs de trekroute en in de overwinteringsgebieden door internationale samenwerking, zowel op overheidsniveau als op het niveau van natuurbeschermingsorganisaties.

Actie door: Overheden, Vogelbescherming Nederland, BirdLife International, natuurbeschermingsorganisaties in het buitenland, waaronder andere BirdLife-partners.

Onderzoek en monitoring De aantallen broedparen en het broedsucces van alle soorten roofvogels in Nederland worden jaarlijks bijgehouden door de Werkgroep Roofvogels Nederland. Onderzoek kan ook licht werpen op de oorzaken van de achteruitgang van soorten en wat daar aan te doen is.

Actie door: Rijk, provincies, Werkgroep Roofvogels Nederland, SOVON Vogelonderzoek Nederland, Vogelbescherming Nederland, terreinbeheerders.

www.vogelbescherming.nl

www.staatsbosbeheer.nl

www.werkgroeproofvogelsnederland.nl

www.sovon.nl